

III. A KUTATÁS HIPOTÉZISEI ÉS CÉLJAI

AZ EDDIGI KUTATÁSOK

Kutatási céljaink megfogalmazása előtt érdemes vázlatosan áttekinteni az ebben a tárgykörben már lezajlott kutatások eredményeit. Különösképpen azért, mert a téma érdekessége és sokakat foglalkoztató mivolta ellenére az elmúlt években nem sok ilyen vizsgálat volt, másrészt a saját kutatási eredményeink bemutatása során szeretnénk összevetni azokat a már publikáltakkal. Természetesen előre kell bocsátanunk, hogy speciálisan, csak a cigány kisebbségi önkormányzatokkal még ezen belül is kevesen foglalkoztak, így gyakran nehézséget okoz a párhuzam pontos megtalálása.

Az első jelentősebb, minden kisebbségi önkormányzatra kiterjedő empirikus kutatást⁵⁰ az MTA Regionális Kutatások Központja és a Kisebbségkutató Műhely végezte 1997–1998-ban. E vizsgálat keretében egy felmérés készült, amelyhez esettanulmányok csatlakoztak. Így valamennyi kisebbségi önkormányzathoz és az adott település polgármesteri hivatalához önkitöltős kérdőívet juttattak el, kérve azok kitöltését és visszaküldését. Ebből a módszerből aztán „eredendően számtalan esetlegesség és bizonytalanság is adódott. Nem ismerhettük azt, hogy mely településről és milyen kisebbségi önkormányzat küldte vissza a kérdőívet.”⁵¹ A cigány kisebbségi önkormányzatok esetében 451 testületből 112 küldte vissza, ami 24,8%-os arányt jelent. Összességében megállapítható, hogy a szereplők szükségesnek tartják a meglévő kisebbségi önkormányzati rendszert, azonban az feltétlenül reformokra szorul. A válaszadók a leggyakrabban a feladatok, a jogok és az elvárások összehangolatlanságát, a finanszírozási rendszer elégtelenségét kifogásolták. Az esettanulmányokban viszont megfogalmazódott, hogy az első ciklus a tanulás időszaka volt csupán, a jövőtől viszont sokkal többet várnak.

Kutatási eredményeinek ismertetésekor nagyon is markáns véleményt fogalmaz meg Rátkai Árpád,⁵² aki öt nagyváros és két budapesti kerület – összesen 46 kisebbségi önkormányzat – választási eredményeit és körülményeit elemezte. Megítélése szerint a helyi kisebbségi önkormányzatok nem töltenek be

⁵⁰ Csefkó Ferenc – Pálné Kovács Ilona (szerk.): *Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*. Budapest, 1999, Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely – MTA Regionális Kutatások Központja.

⁵¹ I. m. 62.

⁵² Rátkai Árpád: A kisebbségi önkormányzatok legitimációhiánya. *Regio*, 2000/3. sz., 113–132.

meghatározó szerepet, megválasztásuk csak „szemfényvesztés”, a rájuk ruházott feladatokat a már eddig is létező civil szervezetek sokkal jobban el tudnák látni, igazi legitimitációjuk nekik van. Mindezekből azt a következtetést vonja le, hogy a helyi kisebbségi önkormányzatokra nincsen szükség, megszüntetésükkel az országos önkormányzat erősödne.

2000-ben Robert Koulish⁵³ öt településre kiterjedő vizsgálatának alanyai-ként nem is a kisebbségi önkormányzatokat választotta, hanem – a roma lakosság (500 fő) kérdőíves megkérdezésével és helyi közintézmények képviselőivel készült interjúk során – arra kereste a választ, milyen elvárásai vannak a roma közösségeknek ezekkel az intézményekkel szemben. A kutatás fontosabb megállapításai a következőkben összegezhetők: a romák részt kívánnak venni a közéletben, de nincsenek megfelelő készségeik és technikáik a sikeres érdekérvényesítéshez; a romák 46,6%-a elégtelennek minősíti a kisebbségi önkormányzat munkáját, de 90%-uk ellenezné a kisebbségi önkormányzatok felszámolását; a romák a kulturális tevékenység helyett inkább a szociális jogok érvényesítésében, a szociális segélyezésben, a munkaerőképzésben, a lakásellátás megoldásában, a diszkriminációs esetek feltárásában látná szívesen a kisebbségi önkormányzatok tevékenységét.

Molnár Emília és Kai A. Schafft⁵⁴ 2001-ben és 2002-ben (részben megismételve Schafft 1998-as postai kérdőíves vizsgálatát) interjúkat és esettanulmányokat készítettek, valamint postai kérdőíves vizsgálatot végeztek az összes helyi cigány kisebbségi önkormányzatra vonatkozóan. Valószínűleg a jó szervezésnek köszönhetően megdöbbentően magas – 76%-os – visszaküldési arányt elérve tudtak következtetéseket levonni, mintájukat reprezentatívnak tekintve. Megállapításaikat a következőképpen összegezhetjük: a cigány kisebbségi önkormányzatok az előírt identitásórzó feladatuktól eltérően a szociális problémák enyhítését, a megélhetési feltételek javítását, a fiatal generáció iskoláztatásának elősegítését szorgalmazták. Továbbá a kisebbségi önkormányzatok szociális lobbiként lépnek fel, ezzel etnicizálják a szociális problémákat. Befejezésként pedig – másokhoz hasonlóan – az antidiszkriminációs törvény megalkotásának szükségességét sürgetik, ettől remélve a meglévő diszkriminatív gyakorlat változását.⁵⁵

⁵³ Koulish, Robert E.: What Roma Want. Survey: Roma Civic Attitudes in Hungary. http://www.romacentrum.hu/aktualis/tudkut/attitud_a.htm

⁵⁴ Molnár Emília – Kai A. Schafft: A helyi roma/cigány kisebbségi önkormányzatok tevékenysége és céljai Magyarországon 2000–2001-ben. *Szociológiai Szemle*, 2003/1, 79–99; valamint Molnár Emília: Atyáskodás és kiszorítódsi. Helyi intézmények, cigányok, kisebbségi önkormányzatok. *Beszélő*, 2002/1, 74–86.

⁵⁵ A sors fintora, hogy azóta elfogadták a 2003. évi CXXV. törvényt az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról, hasonló hibákkal, mint a kisebbségi jogszabályt. Hiszen hiába van végre törvényben is rögzített meghatározása a diszkriminációnak, ha a megállapításához és az eljáráshoz szükséges intézményrendszert nem hozták létre. Úgy tűnik, hogy az ország teljesítette a nemzetközi elvárást az antidiszkriminációs törvény megalkotásával, de hatását kifejteni nem tudja.

Ebben az időszakban a Szociológiai Kutatóintézetben – Szalai Júlia vezetésével – esettanulmányok készültek a helyi kisebbségi önkormányzatok jobb megismerése érdekében. Ezekben általában a kisebbségi kérdés etnicizálásáról, illetve a helyi kisebbségi önkormányzatok sikertelenségéről számoltak be.⁵⁶

2002 tavaszán a kisebbségi jogok országgyűlési biztosa kezdeményezett vizsgálatot annak megállapítása érdekében, miként érvényesülnek a kisebbségi törvényben rögzített kisebbségi jogok a kisebbségi önkormányzatok működése során.⁵⁷ A Váradai Monika által vezetett kutatás során a Baranya és a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye településein működő kisebbségi önkormányzatokhoz – valamint az adott települések helyi önkormányzataihoz is – önköltős kérdőívet küldtek ki, amelyből 38% érkezett vissza. A kérdőíves vizsgálathoz kapcsolódott még a megyei fórum, illetve 44 településen 100 interjú elkészítése is, általában a kisebbségi egyesület, civil szervezet vezetőjével. Elemzésük során a megismert adatokból modelleket állítottak fel, amelyek – a cigány önkormányzatok esetében – közös jellemzője (általunk teljesen leegyszerűsítve), hogy az adott testületek nem a törvényben meghatározott feladatokat végzik, hanem a roma lakosság érdekében próbálnak enyhíteni a szociális nehézségeken.

HIPOTÉZISEK ÉS KUTATÁSI CÉLOK

A kérdéssel való többéves foglalkozás után, a vonatkozó szakirodalom és a cigány kisebbségi vezetők véleményének ismeretében, valamint figyelembe véve azt a tényt, hogy a cigány kisebbségi önkormányzatok száma ciklusonként emelkedik, az a meggyőződésünk alakult ki, hogy a kisebbségi képviselőt formáját nem lehet sommásan szükségtelennek minősíteni. Kell lennie olyan funkcióknak, amelyeket csak a kisebbségi önkormányzatok tudnak ellátni, vagy legalábbis egy civil szervezetnél jóval hatékonyabban képesek erre. Nem lehet véletlen, hogy a kisebbségi rendszer egyik bírálója – aki többször is felvetette a megszüntetés lehetőségét – alkalomadtán élt a lehetőséggel, és elvállalta az országos önkormányzat vezetését.

Az sem lehet véletlen, hogy a helyi cigány kisebbségi önkormányzatok fontosnak érzik a szociális kérdés „eticizálását”, vagyis azt, hogy olyan területen is tevékenykedjenek, amely nem feltétlenül az ő feladatuk lenne. Oka lehet annak – már ha igaz, hogy ilyen jelentős mértékben vesznek részt a szociális kérdések megoldásainak keresésében –, hogy ilyen területre tévednek.

⁵⁶ Vági Péter: Cigányok Szekszárdon; Tóth Marcell: A felszabadult falu: Zala-komár. In Horváth Ágota – Landau Edit – Szalai Júlia (szerk.): *Cigánynak születni*. Budapest, 2000, Aktív Társadalom Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó.

⁵⁷ Jelentés a kisebbségi jogok érvényesüléséről a kisebbségi önkormányzatok 2002. évi működési tapasztalatai alapján. www.obh.hu; valamint Váradai Monika Mária: „A rendszer működőképes, de...” A kisebbségi önkormányzatok működési és együttműködési modelljei. *Beszélő*, 2002/12. sz.

Feltételezzük azt is, hogy a kisebbségi önkormányzatok legalább olyan színvonalú politikai szocializációs szerepet tölthetnek be, mint a civil szervezetek. Már csak azért is, mert a települések vezetői, a közjogi státus miatt, kénytelenek valamivel komolyabban venni a megválasztott képviselőket, mint mondjuk egy alapítvány képviselőjét, és ez a romák esetében nem elhanyagolható szempont. Látható az is, hogy a helyi szintről most már több országosan is ismert roma politikus „nőtt ki”, bár az országos szintű politizálásban még korántsem sikerült megismételniük helyi eredményeiket.

Előzetesen úgy gondoljuk, hogy túlságosan egyszerű magyarázat lenne az „etnobiznisz” kérdése. Tudásunk szerint ugyanis ezeknek a kisebbségi testületeknek nincsenek olyan pénzügyi lehetőségeik, amelyek miatt és kizárólag emiatt megérné vállalni a jelöltséget. Nem is beszélve arról, hogy sok esetben nem cigány származásúak vállalkoznak cigány kisebbségi önkormányzat alakítására, és ezt biztosan nem a romák magas társadalmi presztízse miatt teszik.

Mindezen feltételezések tényleges igazolása vagy éppen elvetése érdekében kutatásunkban kíváncsiak voltunk arra, hogy a helyi cigány kisebbségi önkormányzatok hogyan és milyen körülmények között működnek. Ezért igyekeztünk alapvető adatokat beszerezni a települési közegről is, ami befolyásolja a kisebbségi testület lehetőségeit. Kutatásunkban tehát röviden felvillantjuk a vizsgált települések szociológiai jellemzőit, romák és nem romák számát és arányát, egymáshoz való viszonyukat, a nyelvhasználati és interetnikus kapcsolataikat. Megvizsgáljuk a helyi cigány kisebbségi önkormányzatok (CKÖ) működését meghatározó külső és belső feltételeket, így az infrastrukturális ellátottságot, a pénzügyi helyzetet és gazdálkodást, a képviselők személyes tulajdonságait. Részletesen elemezzük, hogy a CKÖ-k tényleges tevékenysége mennyire azonos a kisebbségi törvényben megfogalmazott elvárásokkal, illetve ha nem ilyen tevékenységeket folytatnak, akkor mivel foglalkoznak a kisebbségi testületek. Igyekszünk feltérképezni a testületek kapcsolatrendszerét, a működés hatékonyságát a külső szemlélők nézőpontjából is. Végül pedig kitérünk arra, vajon a kisebbségi képviselők szükségesnek tartják-e a jelenlegi rendszer megváltoztatását.